

ACTUALIDAD EN EL DEPORTE: INVESTIGACIÓN Y APLICACIÓN

Luis Cantarero, F. Xavier Medina,
Ricardo Sánchez (Coordinadores)

1

ESPORT ESCOLAR I DIVERSITAT CULTURAL

A PREMIÀ DE MAR

JORDI PASCUAL

GUILLEM MARTÍ

Fundació Desenvolupament Comunitari

1. MARC DE REFERÈNCIA PER A UNA REFLEXIÓ NECESSÀRIA

Voldríem aportar algunes reflexions a partir del bagatge que tenim dissenyant i gestionant programes d'esport i diversitat cultural a la ciutat de Barcelona i al municipi de Premià de Mar, una ciutat situada a 20Km. al nord de Barcelona amb un alt índex de població immigrada (població procedent del Magreb, molt lligada al treball al sector agrícola, i de Llatinoamèrica).

Aquesta experiència es remunta a l'any 2006, quan la nostra entitat, Desenvolupament Comunitari, dedicada a la gestió de polítiques públiques per al desenvolupament social, inicia un nou itinerari en l'àmbit de l'esport. L'objectiu, en un principi, era explorar i explotar els valors i els recursos del treball comunitari en el camp de la pràctica esportiva. Sempre s'ha tingut present com a potencial beneficiari dels programes impulsats a qualsevol col·lectiu social en situació d'exclusió o amb risc de patir-ne; fins al present, les actuacions dutes a terme han tingut com a principal destinatari el col·lectiu de persones immigrades residents en els contextos esmentats. Tanmateix, el valor que ha governat la nostra tasca no tan sols ha estat el de la inclusió social i la igualtat d'oportunitats, sinó també el que podríem anomenar la gestió de la diversitat o el foment de dinàmiques d'interculturalitat. Des d'aquest punt de vista, sempre hem intentat promoure la bilateralitat i la transversalitat, defugint d'intervencions unilateralment adreçades als col·lectius immigrants. Fins i tot acceptant la tòpica, però inapropiada, polarització entre

“immigrat” i “autòcton”, és clar que qualsevol dinàmica que pugui ser catalogada d’intercultural ha d’estar, com a mínim, basada en la bilateralitat¹. Així, hem procurat tenir sempre present que qualsevol que sigui el repte plantejat per la participació de les persones nouvingudes en els circuits esportius de la societat d’acollida, aquests han de ser assumits i gestionats per tots els agents concernits. Per tant, les actuacions en aquest àmbit han d’incorporar una dimensió adreçada a la sensibilització de tots aquests agents (usuaris autòctons i immigrants, tècnics i gestors esportius, administracions, etc.) sobre la necessitat que tots participin per a fer un esport més permeable a la diversitat (de participants, d’espais, de disciplines, etc.).

El primer programa que duem a terme en el camp de l’esport, anomenat Programa Ondines, ha consistit a organitzar cursos de natació per a nois i noies de 12 a 18 anys que no saben nedar. Partint de la constatació que un nombre important de joves procedents de la immigració, especialment dels països de l’anomenat Sud, arriben al nostre país sense saber nedar, aquest programa de capacitació esdevé alhora un marc idoni per a plantejar objectius relacionats amb la inclusió i la diversitat cultural. Per una banda, promovent que els i les joves nouvinguts s’acostin a les instal·lacions esportives del seu entorn proper per a realitzar esport i que, en aquest marc d’activitats, enriqueixin el seu capital social. Per altra banda, es tracta també d’obrir els espais esportius autòctons a una major diversitat d’usuaris, promovent l’esport com una activitat afavoridora de llaços socials interculturals i d’identitats col·lectives vinculades, però no supeditades, a les adscripcions ètniques, religioses o culturals.

Un altre marc d’intervenció ha estat i és l’esport realitzat per infants i joves en el context de les escoles i les Associacions de Pares i Mares d’Alumnes del municipi de Premià de Mar. L’any 2006 s’elaborà un diagnòstic amb tècniques etnogràfiques sobre els recursos esportius de la ciutat de Premià de Mar, la seva utilització per part dels diferents col·lectius socioculturals, i especialment, sobre les dinàmiques d’incentivació o de resistència respecte a la participació dels col·lectius immigrants a la pràctica esportiva escolar. El

1 I a poder ser, multilateral, trencant l’esquema reduccionista immigrant/autòcton.

diagnòstic va permetre visibilitzar l'esport escolar com un possible camp d'intervenció. En primer lloc, perquè des del punt de vista de la participació, es destaca un allunyament de les famílies immigrades respecte a aquesta activitat oferta per les AMPAs a tots els alumnes, més acusat en el cas de la població d'origen magrebi i sud-saharià. En efecte, la participació dels pares i mares d'aquests orígens en l'organització de les activitats d'esport escolar o en l'acompanyament dels infants és sensiblement inferior a la dels autòctons.

En segon lloc, des del punt de vista de les potencialitats, l'esport escolar és una activitat a priori susceptible d'acollir valors pedagògics i ètics (com la inclusió, la no-discriminació, etc.) amb major permeabilitat que l'esport promogut per les associacions i federacions esportives, ja que el primer es postula, almenys pel que fa a les expectatives, com un esport de caire educatiu i no competitiu.

Així doncs, en el marc de l'esport escolar de Premià de Mar, s'han dut a terme dues intervencions, ambdues basades en el treball en xarxa i la dinamització comunitària. Per una banda, a través de la coordinació entre diferents Associacions de Pares i Mares s'ha creat una xarxa interescolar d'inscripció a l'esport escolar, de manera que les famílies es poden beneficiar de l'oferta d'activitats d'altres centres als quals no tenen escolaritzats els seus fills i filles. A través d'aquesta oferta més àmplia i del suport en la difusió i la sensibilització, es procura també aprofitar aquesta xarxa interescolar com una oportunitat per acostar les famílies immigrades a l'esport escolar.

Paral·lelament, i com a segon pilar de treball, s'ha desenvolupat un procés participatiu per a potenciar el paper educatiu de l'esport escolar. Aquest procés compta amb la implicació de pares i mares i de mestres de diferents escoles, els quals s'han constituït com a grup promotor. Com a actuació insígnia, s'ha decidit elaborar participativament un projecte educatiu d'esport escolar, atès que, malgrat la intencionalitat pedagògica d'aquesta activitat, manquen recursos i plans concrets en aquest sentit. Els projectes educatius d'esport poden ser una eina enfront d'aquesta mancança. Afegim que, en el marc del treball per un esport obert a la diversitat cultural, el grup promotor ha assumit els valors de la inclusió i de la diversitat

com a pilars del projecte educatiu i de totes les actuacions que se'n derivin.

Aquest és, descrit succintament, el marc d'actuacions en el quals ens hem mogut i a partir del qual esperem poder aportar algunes reflexions.

2. APUNTS SOBRE MÈTODE

La nostra experiència gestionant els programes citats ens dona peu a fer un parell de consideracions sobre alguns recursos metodològics que hem posat en pràctica. Volem parar esment en dos aspectes de la nostra tasca, tenint present que, en els dos casos, es tracta de l'aplicació de metodologies altament contrastades en altres àmbits i que hem volgut exportar al camp de l'esport.

Per una banda, la recerca etnogràfica. Creiem que és important subratllar la utilitat d'aquest mètode d'investigació en l'estudi de l'esport com a fenomen social i cultural. No és aquí el lloc per fer una llarga disquisició sobre les particularitats, virtuts i defectes, d'aquest tipus de recerca. Ens limitarem a destacar la importància d'aquests estudis, entre d'altres motius perquè jutgem que poden ser un excel·lent complement de dues tendències: per una banda, la proliferació d'estudis de tipus quantitatiu, de qüestionari tancat, sobre hàbits i usos esportius, freqüència i tipus d'activitat física, etc. Aquest apropament de tipus estadístic, absolutament necessari, no ha de fer oblidar la riquesa de l'enfocament qualitatiu, especialment quan juguem amb aspectes socioculturals difusos i d'una enorme complexitat (com creences, costums, valors, expectatives, etc.). Els enfocaments de caire quantitatiu, si bé permeten una reducció més còmoda a comuns denominadors i faciliten una mirada de conjunt, poden oferir una visió de la realitat excessivament parcelada en conjunts homogenis i immòbils.

Per altra banda, la utilització dels recursos etnogràfics, de la recerca sobre el terreny, ha de ser un mitjà de contenció i orientació de la potència especulativa que acompanya a qualsevol exercici intel·lectual sobre la realitat que ens envolta. En altres paraules, la investigació qualitativa no només és un recurs a l'abast dels tècnics

socials que pretenen contextualitzar programes d'intervenció concrets, sinó també un recurs a l'abast dels científics socials que pretenen bastir una reflexió ancorada en la realitat. Com a científic, hom pot tenir l'ideal d'assolir una teoria descriptiva i/o explicativa universal, però seria bo construir aquesta sobre el ciment d'immersions etnogràfiques circumscrites a contextos concrets i ben delimitats.

Diguem, finalment, que la recerca qualitativa té un paper a jugar a diversos nivells. En la nostra experiència, ens ha servit per delimitar un camp d'actuació, en funció dels actors i del que mobilitzen els seus discursos (necessitats, desitjos, expectatives, valors, denúncies...) i per contextualitzar una intervenció molt concreta. A la vegada, la investigació esdevé un suport indirecte al procés d'immersió del tècnic comunitari en l'entorn on s'endegarà un procés participatiu (com ha estat el cas de Premià de Mar). En efecte, la investigació de caire etnogràfic implica l'activació d'uns llaços de confiança i de reconeixement que faciliten la tasca a l'hora de dinamitzar el teixit social. Però, en un altre extrem, la recerca antropològica pot estar al servei d'un discurs més global i teòric sobre el fenomen esportiu. Podríem posar diversos exemples en aquest sentit, però el més còmode és remetre'ns al clàssic de Bromberger (2000) "El fútbol como visión del mundo y como ritual", elaborat a partir d'una investigació entorn de tres clubs de futbol (Juventus de Torí, Olympic de Marsella i Nàpols).

Pel que fa al segon aspecte metodològic que volíem destacar, es tracta del procés participatiu. Si bé el nostre bagatge ens obliga a ser prudents i a admetre les dificultats de generar dinàmiques participatives en un context com el de l'esport escolar, reconeixem també les potencialitats d'aquesta mena de processos en l'àmbit de l'esport, la inclusió social i la diversitat cultural. En aquest punt seria bo no separar en excés el rol de tècnic en participació i el d'investigador social, per tal d'aprofitar les potencialitats d'una "observació participant" en un doble sentit: perquè no tan sols es barreja l'etnòleg en el si d'una comunitat, sinó que és part activa d'un procés de transformació. Si bé això pot comportar alguns problemes des del punt de vista de la neutralitat de l'investigador i de la seva pretensió de copsar l'objecte d'estudi "en el seu estat natural", obre

per altra banda noves vies d'exploració pel que fa al paper de l'esport com a generador de xarxa i capital social, i com a agent de canvi i cohesió socials.

Afegim, per últim, que sigui quina sigui la força de l'esport com a vehiculador de noves relacions i produccions socials, aquella es troba preferentment en mans de la societat civil i del teixit associatiu. Evidentment, en aquest sentit, un procés participatiu gestionat per una entitat d'economia social no pot suposar res més que la confirmació i potenciació del que s'esdevé de forma no planificada en una multiplicitat d'indrets i contextos. Ens referim a què l'esport és un agent d'apropiació, en el bon sentit de la paraula, de l'espai públic, del temps comunitari, del capital social, educatiu, cultural, i que en aquest procés de creativitat social va molt sovint un pas per endavant (o en contra) del que dicten les grans planificacions administratives. Per posar només un exemple amb el que ens podem sentir especialment identificats: el procés participatiu generat a Premià de Mar en base a la voluntat, desitjos i expectatives de les AMPAs i escoles ha pres la forma del que podria ser el germen d'un Pla Educatiu d'Entorn. Un exemple més a tenir en compte a l'hora de demanar a les administracions públiques que aprofitin les sinergies que es donen al si del teixit social i que s'escapen tot sovint dels calendaris polítics.

3. PRÀCTICA I TEORIA: UN DIÀLEG CONSTRUCTIU

Assumint els problemes que comporta una distinció massa rotunda entre teoria i pràctica, ens és inevitable remetre'ns a aquesta dicotomia a l'hora d'exposar certes consideracions. Ens toca assumir com a inqüestionable que tota intervenció social en el camp de l'esport comporta una teoria prèvia, més o menys explicitada, més o menys reflexionada. Especialment quan, més enllà de la promoció d'activitats lúdiques i físicoesportives, ens movem en el relliscós terreny del desenvolupament social, en el qual hi ha una utilització reiterada (a voltes útil, a voltes desorientadora) de conceptes com "interculturalitat", "igualtat d'oportunitats", "inclusió", "integració", "col·lectiu amb necessitats especials", etc. La utilització d'aquests conceptes i la seva composició amb d'altres a l'hora de discursivitzar

(diagnosticar, justificar, avaluar...) una determinada intervenció, no són qüestions fútils. El que es diu, com es diu, i fins i tot, el que no es diu, és significatiu, puix que tota pràctica expressa un sentit.

Amb tot, la presència, ja sigui transparent o furtiva, d'elements ideològics en la pràctica del treball comunitari al voltant de l'esport no resta importància a la diferència entre, per un cantó, la tasca dels professionals tècnics, monitors, educadors i treballadors socials, gestors de programes esportius, i en general, de les persones que "treballen sobre el terreny" (i que junts actuen en el que anomenem el camp de la pràctica i la intervenció); i per un altre cantó, la tasca dels sociòlegs, antropòlegs, professionals del camp acadèmic, comunament englobats en la producció de pensament i discurs sobre la realitat social i cultural (amb un especial èmfasi, en aquest cas, en el fenomen esportiu).

Aquesta clàssica distinció entre la figura de l'intel·lectual i la del tècnic, i el mode com s'estableixen vincles de comunicació, col·laboració o dependència entre els dos tipus d'actors, és important si partim de la creença que és apropiat unir ambdues perspectives. És així com hem pretès treballar des d'un inici: cultivant i produint coneixement en relació al fenomen esportiu i les seves vinculacions amb altres processos socioculturals (inclusió-exclusió social, etnicitat, gènere, interculturalitat, etc.) i posant en marxa programes d'intervenció que plasmin de forma el més directa possible aquest coneixement. Creiem, doncs, en la necessitat de coordinar la perspectiva teòrica i la perspectiva pràctica sota l'impuls de la innovació (elaboració de nous discursos que aportin una millor comprensió de la realitat i que obrin nous fronts de reflexió; dotació de noves tàctiques d'intervenció que ens acostin a l'horitzó d'una societat més justa i diversa).

La curta però intensa experiència en el camp de l'esport i el desenvolupament comunitari ha vingut a confirmar la pertinença d'aquest enfocament. Així, des del nostre punt de vista, és important i fructífer apostar per un diàleg continu i constructiu entre el que, de forma un xic simplista, hem identificat com a front de producció teòrica i front d'intervenció pràctica dins el treball social al voltant del fenomen esportiu.

Ara bé, utilitzant el símil comunicatiu, afegiríem que el diàleg no tan sols ha de ser continu, sinó en temps real, és a dir, no diferit. Caldria situar les aportacions teòriques i pràctiques a un mateix nivell i fer possible l'enriquiment mutu de les dues parts, de forma que en resultés un vaivé d'alimentació recíproca. Es tracta, en definitiva, d'evitar una excessiva supeditació d'una de les parts respecte a l'altra.

Això en absolut significa menystenir la importància de les contribucions que ens vénen des de disciplines com la sociologia o l'antropologia de l'esport i de les quals se'n deriven, entre d'altres, pertinents "regles de prudència" de cara a la intervenció pràctica en aquest món. De la mateixa manera que reconeixem la importància de comptar amb aparells conceptuals que ens ajudin a ajustar els programes d'intervenció a la realitat que ens envolta. Diguem-ho un cop més: no tan sols reconeixem, sinó que animem la necessària reflexió sobre l'univers de qüestions que orbiten al voltant del binomi esport i cultura. Aquesta ens ha de permetre, de forma prioritària, evitar els perills, tantes vegades assenyalats pels antropòlegs, de l'etnocentrisme, el reduccionisme, el culturalisme, o en els termes de Gaspar Maza, les pràctiques neo-colonialistes.

Ara bé, assumint tot això, també reivindiquem la valentia i el coratge (que no imprudència) a l'hora de dur a terme programes d'acció social al voltant de l'esport i la diversitat cultural. En altres paraules: el diàleg entre teoria i pràctica no ha de dur a la paral·lització de la darrera, ni a l'excessiva intimidació enfront de tots els perills i errors en què podem incórrer quan treballem amb certs col·lectius i contextos socials i sota el paraigües de conceptes difusos com "integració", "interculturalitat", "etnicitat", etc.

Aquesta reivindicació d'una relació paritària entre teoria i pràctica la fem a partir de les següents consideracions. En primer lloc, hem d'assumir que el treball al voltant de l'esport i la cultura, i més específicament en relació a qüestions com la immigració i la multiculturalitat, té una vida força curta. Tant des del punt de vista teòric com pràctic estem als inicis d'un camí que es promet llarg i abundós. En efecte, més enllà de les seves vinculacions amb altres esferes de la cultura, com per exemple la dimensió lúdica, l'esport és

un fenomen essencialment lligat a les societats industrials modernes, i a més, té un protagonisme destacat en processos característics de les societats postmodernes actuals, com per exemple, els mitjans de comunicació i els espectacles de massa, la globalització (incloent la interacció entre local i global, o el que Roland Robertson ha batejat com a “glocalització”)², les migracions i les societats multiculturals, la pèrdua de vigències de certes adscripcions simbòliques, els nous rituals socials, etc. Podem dir, per tant, que des de molts punts de vista estem a les beceroles de la reflexió teòrica sobre un fenomen actual i canviant. Des d’aquest punt de vista, és inapropiat esperar que les disciplines socials puguin proporcionar als tècnics i gestors de programes esportius en contextos multiculturals un bastiment teòric sistemàtic i contrastat. Els discursos sobre esport, cultura i immigració són esborranys; els programes d’intervenció són prototips. Per tant, caldria assumir que tant científics com tècnics socials es troben en una fase de temptativa i experimentació, la inestabilitat de la qual es pot aprofitar com una oportunitat perquè ambós actors assagin noves formes de col·laboració. Sense aquest diàleg simultani, els programes de desenvolupament social en el context de la pràctica esportiva potser gaudiran d’una gran fonamentació teòrica, però corren el risc d’arribar tard.

En efecte, estem assenyalant una qüestió que entronca amb un debat molt més ampli, que ens limitem a apuntar. Es tracta de la sospita que, si bé és cert en la majoria dels casos, especialment en les societats actuals on la velocitat i la complexitat de les transformacions ha augmentat espectacularment, la teoria social va, en molts aspectes, a remolc dels esdeveniments. Per tant, des de la perspectiva dels que volem tenir un cert paper proactiu en el canvi social, i per tant, que volem viure en directe certs processos de transformació, és important apostar per una ciència social de l’esport plantejada com a “caixa d’eines” per a l’acció a l’espai públic, i elaborada en estret contacte amb les experiències pràctiques (i reelaborada a partir d’aquestes).

2 Roland Robertson i Richard Giulianotti (2006).

BIBLIOGRAFIE

BROMBERGER, Christian (2000) “El fútbol como visión del mundo y como ritual” a ROQUE, M.A. (ed.) *Nueva antropología de las sociedades mediterráneas*, Barcelona, Icària.

MAZA, Gaspar (2004) “El capital social del deporte” a LLEIXÀ, Teresa i SOLER, Susanna (comp.) *Actividad física y deporte en sociedades muticulturales. ¿Integración o segregación?* Barcelona, ICE-Horsoi.

MEDINA, F. Xavier i SÁNCHEZ, Ricardo (eds.) (2003) *Culturas en juego. Ensayos de antropología del deporte en España*, Barcelona, Icària.

ROBERTSON, Roland i GIULIANOTTI, Richard (2006) “Fútbol, globalización y glocalización”, *Revista Internacional de Sociología /RIS*) 45, pp. 9-35.